

פרשת פנחס: מדוע זמרי צדק ופנחס טעה? שיטת מי השילוח

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע מפרטת התורה את שמו של זמרי, אותו הרג פנחס בגלל שקרב אל המדיינית. מדוע התורה לא פירטה את שמו של זמרי כבר בפרשה הקודמת בה מסופר המעשה? **אור החיים** תירץ, שמעיקר הדין אין טעם לפרסם את שם הרשעים, כי רצונו של הקב"ה שכבודם יישמר. רק כדי לפרסם את גדולת מעשיו של פנחס (המפורטים רק בפרשה זו), ציינה התורה את שמו, ובלשון:

"וקשה, ממה נפשך, אם חפץ ה' לגלות המוכים היה לו להזכירם בשעת מעשה. ונראה, שאכן הנה האדון ברוך הוא אינו חפץ לזלזל אפילו ברשעים לפרסם מי בעלי דברים המתועבים, ומקושש יוכיח, ורק אחר שהזכיר שבח פנחס אשר פעל ועשה מהמפעל הטוב שקנא לה' וכפר על בני ישראל זכר גם כן כי לא קנא באדם פחות, אלא באדם גדול, נשיא בית אב."

אם כן כפי שעולה מפשט פסוקי התורה, זמרי חטא, ופנחס פעל כראוי בכך שהרגו (ובזכות כך זכה להיות כהן). פירוש חריג מפרש **הרב מרדכי יוסף** (בעל מי השילוח (שנכתב על ידי תלמידיו)), ולשיטתו דווקא זמרי צדק ופנחס טעה. כדי להבין מדוע, יש לראות את שיטתו בעניין יהודה ויוסף, והמחלוקת בין האחרונים בפירוש מושג הצמצום.

יהודה ויוסף

מדוע זמרי צדק? כדי לענות על שאלה זו, יש להקדים מודל בו משתמש מי השילוח מספר פעמים בספרו, המודל של 'יהודה ויוסף'. כל אחת מהדמויות מייצגת התנהלות שונה כלפי ה', שמתבטאת בדמויות שונות במקרא. שורשה של המחלוקת במחלוקת יהודה ויוסף, והיא באה לידי ביטוי במעשה יהודה ותמר, שמעון שנשא את דינה אחותו (בעוד שלי סירב), דוד המלך ובת שבע ועוד.

א. גישת יוסף: גישתו של יוסף מתבטאת בכך, שהוא 'הולך בטח', דהיינו עושה את רצון ה' על פי ההלכה ללא סטייה, ובמילים אחרות בדרך היראה. גם יעקב (שיוסף בן הזקונים היה ממשיכו) הלך בשיטה זו, ומשום כך הפסוק בירמיהו כותב עליו 'ושב יעקב שקט ושאנן אין מחריד'. בדרך זו של יוסף יש יתרון מסוים, אך גם חסרון משמעותי:

היתרון בשיטה היא, שהאדם אינו נופל מבחינה הלכתית - הוא תמיד צודק ('הולך בטח'). החיסרון המשמעותי שבדרך זו, שלא תמיד עושים כך את רצון ה'. לשיטת מי השילוח, לפעמים יש לעשות מעשים שנוגדים את ההלכה, מכיוון שבאותו רגע הם רצון ה' האמיתי (להלן נראה מדוע). יוסף אמנם לא נופל הלכתית, אבל לעיתים לא מצליח לעבוד באמת את ה'.

ב. גישת יהודה: בניגוד ליוסף שתמיד הולך על פי ההלכה וממילא גם מעשיו מצומצמים - יהודה לעיתים פונה מדרך ההלכה, והולך על פי תחושותיו האישיות (שלמעשה הם רצון ה' האמיתי המתגלה בליבו), גישה זו נקראת גם דרך האהבה. דרך זו מובילה, שלפעמים דבר ה' אינו מתבטא רק במצוות, אלא גם למעשים שעל פי ההלכה מהווים עבירה ממש.

לדוגמא במקרה של יהודה ותמר המובא בפרשת וישב (פרק לח), בו מסופר שיהודה הלך לתמר כלתו שהתחפשה לזונה. על פי הרובד ההלכתי, ההליכה לזונה אסורה, ויהודה חטא בכך. אמנם לשיטת מי השילוח, באותו רגע יהודה חש באופן ודאי שההליכה לזונה היא רצון ה' האמיתי, ומשום כך יש ללכת אליה על אף שעל פי ההלכה יש בכך איסור, ובלשון (פרשת וישב ד"ה זה):

"וזאת הוא שורש החיים של יהודה, להביט לה' בכל דבר ולא להתנהג על פי מצוות אנשים מלומדה. אף שעשה אתמול מעשה כזו מכל מקום היום אינו רוצה לסמוך על עצמו, רק שה' יתברך יאיר לו מחדש רצונו, ועניין זה יחייב לפעמים לעשות מעשה נגד ההלכה, כי עת לעשות לה' הפרו תורתך, ולזה אלו השני שבטים (יוסף ויהודה) מתנגדים זה לזה."

אמנם, כפי שהוא ממשיך ומסייג, לא כל אדם יכול להחליט שהרצון המתגלה בליבו הוא רצון ה' האמיתי למרות שמעשיו נוגדים את ההלכה, שהרי ייתכן שיצרו הוא שמשיא אותו לעשות עבירה. משום כך, רק אדם שנקי לגמרי מתאוות יכול להחליט שאכן כך רצון ה'. כמו כן, אסור לאדם ליצור מצבים בו יעבור על עבירה, מכיוון שיש חשש שה' לא רוצה בכך, ורק יצרו של האדם משיאו.

מעשה זמרי ופנחס

על פי ההבדל בין יהודה ויוסף שראינו, מבאר מי השילוח גם את מעשיהם של פנחס וזמרי. פנחס היה משורשו של יוסף, הגישה ההלכתית, הצועדת בעקבות היראה ולא האהבה. משום כך כאשר ראה את זמרי קרב אל המדיינית, מבחינתו מעשה זה היה הליכה חמורה כנגד ההלכה, ומשום כך יש להורגו - וככל אדם שקרב אל גויה בפרהסיא, ושהתרו בו ולא הפסיק ממעשיו.

זמרי לעומת זאת, על אף שהיה נשיא שבט שמעון, תפיסתו היתה כמו תפיסת יהודה, בה לעיתים יש לעשות מעשים שנוגדים את ההלכה, והם רצון ה' האמיתי. כאשר זמרי שהיה אדם גדול ומנוקא מתאוות, חש שהוא רוצה ללכת אל המדיינית - הבין שכך רצון ה' האמיתי. פנחס שהלך בדרכו של יוסף טעה ולא הבין שכך רצון ה', ולכן הרג את זמרי, ובלשון (פרשת וישב ד"ה זה):

"וזוה העניין היה גם כאן, כי זמרי היה באמת שומר עצמו מכל התאוות הרעות, ועתה עלתה בדעתו שהיא בתו זוגו מאחר שאין בכוחו לסלק את עצמו מזה המעשה. ופנחס מחמת שהיה בא מזרע יוסף לכך הרע בעיניו מאוד על מעשה זמרי. ונמצא שפנחס היה במעשה הזה כנער, היינו שלא היה יודע עמקות הדבר רק על פי עייני שכל אנושי ולא יותר."

מדוע אם פנחס טעה, הקב"ה בכל זאת נתן לו את בריתו שלום? מסביר מי השילוח, שבאמת פנחס על פי הבנתו השכלית אכן עשה כראוי, לשיטתו באמת זמרי היה חוטא וראוי להורגו, לכן למרות שבסופו של דבר הוא טעה, אף על פי כן הקב"ה אהב אותו על כך שהסכים למסור את הנפש (וכפי שכותבת הגמרא בסנהדרין) למען קיום המצוות (ועיין הערה 1).

¹ לעתיד לבוא סובר מי השילוח, כפי שכותב הפסוק בישעיהו (יג, א) 'אפרים לא יקנא את יהודה'. כלומר הקב"ה יראה להולכים בדרכו של יוסף (שבט אפרים), שכאשר יהודה פועל כנגד ההלכה ועושה עבירות, כוונתו לשם שמיים וזה רצון ה' האמיתי, ולכן הם ישלמו ביניהם ויוסף ילך בדרכו של יהודה שהיא הדרך המובחרת - דרך האהבה (ומשום כך שמעון שלקח את דינה אחותו, יהיה גדול מלוי שהלך בדרך היראה ולא לקח (פרשת תולדות)).

תורת הצמצום

אם כן כפי שראינו עולה, שלפעמים לדעת מי השילוח יש מקרים בהם רצון ה' לא מתבטא בקיום ההלכה, אלא דווקא בהליכה כנגדה, ורק כך עושים את רצונו האמיתי. בפשטות דבריו תמוהים, שהרי כפי שעולה מדברי התורה, רצון ה' מתבטא בקיום ההלכה, באסור והמותר, וכיצד ייתכן שיש מעשה שגובר על ההלכה? כדי לענות על השאלה זו, יש לפתוח ביחס בין אלוקים לעולם. מימי הביניים ועד ימינו אנו, הוגים רבים דנו בשאלה, כיצד ייתכן שהאל-ל שמרומם מעל כל חומר, שלא ניתן לשינוי ושאינו מוגבל, קשור לעולם החומרי המצומצם והסופי. מצד אחד אי אפשר לומר שהוא חלק מהעולם, מכיוון שאז מגבילים אותו, אך מצד שני גם אי אפשר לומר שהוא מנותק לגמרי ממנו, מכיוון שההנחה היא שהוא מושלם ונמצא בכל.

דעת האר"י

הרב חיים ויטאל בספרו עץ חיים (שער א') דן בשאלה זאת, וכדי ליישב את הסתירה כתב בעקבות האר"י, שלפני הבריאה אלוקים אכן מלא את 'המציאות', אך כדי לברוא צמצם את עצמו, ויצר חלל פנוי בו יכלה הבריאה להתגשם. נחלקו המפרשים בבירור דעת האר"י, כאשר הדיון רחב, והמושגים לא ברורים כל צרכם, אך נראה בקצרה ממש את הנוגע לענייננו:

א. דעת הגר"א: לדעת הגר"א שייצג את דעת המתנגדים, הכוונה שהצמצום כפשוטו. כלומר העולם באמת מנותק מהקב"ה, והוא רק מחייה אותו באופן מסויים. אחת הסיבות שהניע אותו לפרש כך היא, שאם אכן אלוקים נמצא בכל מקום, יוצא שאין כלל מקומות מטונפים, עבירות וכדומה, שהרי הכל אלוקות - דבר שסותר את התורה, וכך הציג את הדברים **הרבי מלובביץ'** (אגרות):

"והנה המתנגדים (= הגר"א) בימי אדמו"ר הזקן אחזו בשיטה הראשונה הנ"ל וכידוע, ואמרו אשר השיטה דהעצמות נמצאת בכל מקום סותרת לדינים של מבואות המטונפים, וכמו שכתבו בכרוזים ומודעות שפירסמו בזמן הבעל שם טוב והאדמו"ר הזקן, וכדומה לי שגם 'בבית רבי' נדפס מכתב אדמו"ר הזקן מדבר בעניין זה".²

ב. דעת החסידות: דעת החסידות לעומת זאת, שכאשר האר"י כתב שהקב"ה הצטמצם - הכוונה לצמצום לא כפשוטו. כלומר, למעשה אלוקים עדיין 'בתוך' העולם לגמרי ('אימננטי'). אחת הסיבות שהניע אותם לפירוש זה היא, שאם מקבלים את התפיסה של הצמצום כפשוטו וכפי שסבר הגר"א, למעשה מגבילים את הקב"ה ומצמצמים אותו.

חזרה לדברי מי השילוח

אם כן למעשה לדעת החסידות, האלוקות נמצאת בכל מקום - דבר שהוביל לתפיסת מי השילוח. כפי שראינו לשיטתו, לעיתים רצון אלוקים מתגלה בתוך העבירות, שהרי גם שם הוא נמצא ממש כמו במצוות ובכל מקום בעולם. לפי שיטת הגר"א לעומת זאת, שהאלוקים צמצם את עצמו, הוא אינו נמצא במובאות המטונפות, וקל וחומר בעבירות ולכן אין לעשותן בכל עניין.

דוגמא נוספת לגישה זו, מופיעה **בחזרה מלובלין** בספרו זכרון זאת לפרשת פנחס (עמ' קכד). הוא כתב, שאם אדם עסוק בייחודים ועומד לעבור זמן קריאת שמע, שלא יקשיב לעצת היצר הרע האומר לו לקרוא קריאת שמע לפני שיעבור הזמן, אלא ימשיך לייחד ייחודים. הסיבה לכך היא שכפי שראינו הקב"ה למעשה מתגלה בכל מקום, ולא דווקא במצוות, ובלשונו:

"אם יזדמן לו לאחר הזמן בשביל אהבת הבורא ברוך הוא, שהוא עוסק בדבקותו ובשבחים, או אם נראה לו שיפעול לפניו יותר נחת רוח אם לא יקרא קריאת שמע ותפילה, הגם שיצר הרע מוכיחו (להגיד קריאת שמע), אינו חושש על שום עונש בשביל אהבת הבורא לפעול רצונו יתברך יותר, ובאמת רחמנא ליבא בעי (= הקב"ה רוצה את הלב)."

אמנם, כפי שהקשו המתנגדים לעיל, אם אלוקים נמצא בכל מקום וכן בעבירות, מדוע בכלל יש תורה ומצוות?! הרי הקב"ה נמצא בכל מקום! ביישוב הקושיה כתב מי השילוח (פרשת מסעי ועוד), שבאמת התורה והמצוות הן שלב ראשון בתהליך, ומי שניקה את עצמו מכל התאוות, יכול לפעול גם כנגד ההלכה במקרים בהם הוא חש שרצון ה' כך.

מעין ראייה לדבריו הביא מהפסוק בתהילים, "הנה עין ה' אל יראיו למי יחלים לחסדו". יראיו, אלה אותם האנשים שהולכים רק על פי המצוות, הם יראים (גישת יוסף במי השילוח). אך אל מי הקב"ה שם לב? אל יראיו המי יחלים לחסדו, כלומר לאותם האנשים שעל אף שכרגע הם יראים ופועלים רק על פי המצוות, למעשה הם שואפים אל מידת האהבה וההתחברות לה' בכל האופנים.

עבירה לשמה

כדי לחדד מעט יותר את שיטתם של החזרה מלובלין ומי השילוח (שעליהם חלקו רבים), נראה בנוסף ובקצרה את דברי הגמרא במסכת נזיר (כג ע"ב) הדנה במושג עבירה לשמה, ואת פירושה של הפוסקים לסוגיה זו (להרחבה עיין במאמרו של הרב הבר 'עבירה לשם שמים'). הגמרא בנזיר כותבת, שלפעמים עבירה לשם שמים, כמו בנות לוט ששכבו איתו, גדולה אפילו ממצווה שלא לשמה.

כיצד ייתכן שאפשר לעשות עבירה לשמה? בלי להיכנס לקושיות על דבריהם, רוב הפרשנים נתנו מספר הסברים שמצמצמים מאוד את דברי הגמרא. **המהרי"ק** (ס' קלז) כתב, שבשביל להציל את כל עם ישראל מותר גם לעיתים לעשות עבירות, וכמו מעשה אסתר. **הרב קוק** (משפט כהן ס' קמד) תירץ שבמקרים אלו, היה מעין הוראת בית דין או נביא שהתירה לחטוא באופן חריג.

אמנם, לפי דברי מי השילוח שראינו לעיל אין כלל קושיה, וממילא אין צורך להזדקק לתירוצים מעין אלו של המהרי"ק והרב קוק. ואכן, יש מקרים (ולאו דווקא חריגים כמו שהם טענו) שבהם דווקא העבירה מגלמת את עשיית רצון ה' בעולם. יותר מכך, למעשה לדעתו אין כאן כלל עבירה, בעוד שהם טענו שיש עבירה, אלא שמצווה אחרת גדולה דוחה אותה, או שבית דין מתיר לעשותה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...³

² למעשה כפי שכתב **הרב יוסף אביבי** ('דברים אחרים על עיקרי הקבלה'), נראה שהגר"א לא סבר שאכן הקב"ה צמצם את עצמו וכפי שסבר הרבי מלובביץ', אלא שלמעשה בכלל לא דנים באלוקות עצמה - האלוקות היא מעבר לכל השגה ולא שייך כלל לדון בה. הדיון שיש הוא רק לגבי הנהגת ה' את העולם, האם הנהגתו מתגלה בכל הפרטים, או רק בעניינים מסוימים.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com